

C.G. Jung
Dromen

C.G. Jung

Dromen

*de aard van dromen -
droomanalyse - getallensymboliek -
de praktische bruikbaarheid van
droomanalyse*

Lemniscaat Rotterdam

Derde druk, 1993

CIP

Redactie en vertaling: Pety de Vries-Ek

Omslag: Ben Aalbers

Vormgeving: Bob Markus

Nederlandse rechten Lemmiscap b. v. Rotterdam 1983

ISBN 90 6069 529 1

© *Walter Verlag AG, Olten*

*Niets uit deze uitgave mag worden vervoerdigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, geluidsband
of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toe-
stemming van de uitgever.*

Zetwerk: JGS, Rotterdam

Druk: Drukkerij C. Haasbeek bv, Alphen aan den Rijn

Bindwerk: Kramer Boekbinders bv, Apeldoorn

Inhoud

Verantwoording van de redactie	7
1 De droomanalyse	9
2 Dromen en getallensymboliek	19
3 Algemene gezichtspunten over de psychologie van de droom	28
4 Over het wezen van dromen	77
5 De praktische bruikbaarheid van de droomanalyse	95
Noten	120

Verantwoording van de redactie

In de artikelen die hier bijeengebracht zijn, kunnen we vooral de ontwikkeling van Jungs denken over de droomproblematiek volgen.

Dromen spelen in de psychologie van Jung een heel belangrijke rol. Ze geven ons informatie over onbewuste aspecten van onze persoonlijkheid; ze compenseren als het ware onze bewuste, dagelijkse houding.

De eerste twee artikelen zijn geschreven in de tijd dat Jung nog samenwerkte met Sigmund Freud:

In *De droomanalyse* geeft hij een overzicht van Freuds inzichten over dromen. Freudiaanse begrippen als 'droomfacade', 'censuur' en 'weerstand' komen aan de orde, en worden aan de hand van een boeiend droomvoorbeeld verduidelijkt.

In *Dromen en getallemymbolie*, het tweede artikel, stelt Jung een onderwerp aan de orde dat ook Freud fascineerde: de verborgen betekenis van getallencombinaties. Op grond van dromen van een echtpaar komt hij tot verrassende ontdekkingen.

In de drie andere artikelen uit deze bundel komen duidelijk Jungs eigen inzichten naar voren. Opvallend is daarbij steeds weer de logische opbouw van zijn betoog, en zijn vermogen tot relativeren:

Algemene gezichtspunten over de psychologie van de droom geeft, aan de hand van een voorbeeld, een uitvoerig verslag van Jungs eigen methode van droominterpretatie. Jung zoekt niet alleen, zoals Freud, naar de oorzaken van een droom, maar hij toont aan dat de droom ook een *doel* op het oog heeft: de droom is niet alleen op het verleden gericht, maar ook op het heden, of zelfs op de toekomst. Daarnaast geeft hij een overzicht van de droomclassificatie, waarbij hij compenserende, prospectieve en reducerende dromen onderscheidt. Bovendien wijst hij op de rol die telepathie kan spelen. Het tweede gedeelte van dit artikel behandelt een op het eerste gezicht wat ingewikkeld, maar zeer belangrijk onderwerp: de droominterpretatie op objectniveau, en op subjectniveau.

Eenvoudig gezegd: bij een interpretatie op objectniveau stellen de droompersonages de mensen voor zoals ze in de dagelijkse werkelijkheid ook zijn; maar bij de interpretatie op subjectniveau zijn de droomfiguren als het ware personificaties van onze eigen karaktertrekken. Aan de hand van een eigen droom laat Jung zien hoe je met behulp van deze laatste methode tot zelfkennis kunt komen.

Oer het wezen van dromen zegt iets over het belang van de droomcontext, dat wil zeggen alle bewuste associaties, gebeurtenissen uit het dagelijkse leven enzovoort, die de dromer met de inhoud van de droom kan verbinden. Hierbij komt het begrip *collectief onbewuste* aan de orde: sommige droominhouden zijn afkomstig uit het persoonlijk onbewuste, dat wil zeggen, ze hebben een strikt persoonlijke betekenis; andere daarentegen stammen uit het collectieve onbewuste, het psychische gebied dat we allen gemeen hebben, de 'oergrond' van onze ziel. Eveneens wordt, met een voorbeeld, de structuur van de droom verduidelijkt.

De praktische bruikbaarheid van de droomanalyse tenslotte gaat speciaal in op de rol die dromen spelen in de psychotherapie. Alweer aan de hand van voorbeelden laat Jung zien welke verschillende functies dromen kunnen hebben bij de behandeling van een neurose: ze tonen ziekmakende factoren aan, ze geven aanwijzingen voor de behandeling, maar ze kunnen eveneens een realistisch beeld geven van de bij de therapie zo belangrijke relatie tussen therapieut en patiënt. Tot besluit geeft hij een droomvoorbeeld van een zeventienjarig meisje, van wie het niet duidelijk was of haar klachten van psychische of lichamelijke aard waren. Ook hier gaven de dromen uitsluitsel.

Pety de Vries-Ek

1 De droomanalyse¹

In 1900 publiceerde Sigmund Freud in Wenen een omvangrijk werk over de droomanalyse. Ik geef hier de belangrijkste resultaten van zijn onderzoekingen.

De droom is geenszins een verward mengsel van toevallige en zinloze associaties, zoals men algemeen veronderstelt, en ook niet een resultaat van lichamelijke prikkels tijdens de slaap, zoals vele mensen geloven, maar een autonoom en zinvol produkt van psychische activiteiten. Zoals alle andere psychische functies is ook de droom toegankelijk voor een systematische analyse. De organische gewaarwordingen tijdens de slaap zijn niet de oorzaak van de droom; ze spelen een ondergeschikte rol, en leveren slechts de bestanddelen (het materiaal) waarmee de psyche werkt. Volgens Freud is de droom – zoals elk complex psychisch produkt – een schepping, een werkstuk, met eigen motieven, met een eigen keten van voorafgaande associaties. De droom is, zoals iedere wet- overwogen handeling, het resultaat van een logisch proces, van competitie tussen verschillende neigingen, waarvan uiteindelijk één de overwinning behaalt. Het dromen heeft een betekenis, zoals alles wat we doen.

Men zal hier wellicht regenin brengen dat de hele empirische werkelijkheid deze theorie werlegt, want de indruk die dromen op ons maken is er kennelijk één van onsamenvhangendheid en duisernis. Freud noemt zo'n serie verwarde beelden de *manifeste droominhoud*; het is de *facade* waarachter hij het werkelijke zoekt, namelijk de idee van de droom of de *latente inhoud*. Men zou kunnen vragen waarom Freud meent dat de droom zelf slechts de *facade* van een zeer groot gebouw is, of waarom hij eigenlijk betekenis heeft. Freuds vermoeden steunt noch op een dogma, noch op een idee à priori, maar op ervaring – namelijk op de algemene ervaring dat geen enkel psychisch (of fysisch) feit toevallig is. Daarom moet het zijn eigen causaleitensketen bezitten, aangezien het altijd het produkt van een geconcludeerde combinatie van fenomenen is. Ieder geestelijk element is immers het resultaat van voorgaande

psychische toestanden, en moet in theorie dus geanalyseerd kunnen worden. Freud past op de droom hetzelfde principe toe, dat we altijd instinctief gebruiken wanneer we de oorzaken van menselijk handelen willen onderzoeken.

Freud vraagt zich heel eenvoudig af: waarom droomt *deze* mens juist over *deze* zaak? Hij moet daar zijn bijzondere redenen voor hebben, anders zou het een breuk in de causaliteitswet betekenen. De droom van een kind is anders dan die van een volwassene; de droom van een ontwikkeld mens is anders dan die van een ongeterde. In de droom zit iets individueels; hij stemt overeen met de psychische dispositie van de mens. Waaruit bestaat nu deze psychische dispositie? Die is op zich het resultaat van ons psychisch verleden. Onze huidige geestesgesteldheid is afhankelijk van onze voorgeschiedenis. In het verleden van ieder mens zitten elementen van verschillende waarde, die de psychische 'constellatie' bepalen. Gebeurtenissen die geen sterke emoties veroorzaken, beïnvloeden onze gedachten of handelingen nauwelijks; daarentegen zijn voorval- len die sterke gewelstracities oproepen van groot belang voor onze latere psychische ontwikkeling. Dergelijke herinneringen met een sterke emotionele lading vormen associatiecomplexen, die niet alleen duurzaam, maar ook zeer werkzaam zijn, en nauw met elkaar verbonden. Een object dat ik met weinig belangstelling bekijk, roept weinig associaties op, en verdwijnt snel uit mijn intellectueel gezichtsveld. Een object echter waarvoor ik me zeer interesseer, zal talrijke associaties oproepen en me lang bezighouden. Elke emotie brengt een meet of minder verrijkend complex van associaties voort, die ik 'gewoelsgeladen complexen' heb genoemd. Bij het bestuderen van een individueel geval ontdekken we steeds weer, dat het complex een uiterst sterke 'constellerende' kracht uitoefent. Daaruit concluderen we dat we er in iedere analyse onmiddellijk op zullen stuiten. De complexen vormen de hoofdcomponenten van de psychologische dispositie in iedere psychische structuur. Zo treffen we in de droom de emotionele componenten aan, want begrijpelijkerwijs zijn alle producten van psychische activiteiten wóór alles afhankelijk van de sterkste 'constellerende' invloeden.

We hoeven niet lang te zoeken om het complex te ontdekken waardoor Gretchen in de *Faust* zingt:

Er was een koning van Thule
Trouw zelfs tot aan het graf
Die stervend zijn geliefde
Een gouden beker gaf.

De verborgen gedachte is Gretchens twijfel aan de trouw van Faust. Het lied dat Gretchen onbewust koos, is daargene wat we het *droommateriaal* hebben genoemd. Het komt overeen met de geheime gedachte. Dit voorbeeld zouden we op de dromen kunnen toepassen. We kunnen veronderstellen dat Gretchen deze romance niet heeft gezongen, maar gedroomd? In dat geval zou het lied over de tragische liefdesgeschiedenis van een verre koning uit vervlogen tijden de 'manifeste inhoud' van de droom zijn, de 'fagade'. Iemand die Gretchens geheime verdriet niet kent, zou niet weten waarom ze over deze koning droomt. Maar wij, die de *droomgedachte* kennen, namelijk haar tragische liefde voor Faust, kunnen begrijpen waarom de droom zich juist van dit lied bedient, want het gaat over de zeldzame trouw van de koning. Faust is niet trouw, en Gretchen zou graag willen dat hij haar zo trouw was als de koning uit dit verhaal. Haar droom – in werkelijkheid dus haar lied – drukt in versluierde vorm de vuige wens van haar ziel uit. Hier raken we de ware aard van de gevoelsgedaden complexen: het gaat altijd om een *wens en de weerstand* daartegen. Wij brengen ons leven door in de strijd om de vervulling van onze wensen: al onze daden vloeien voort uit de wens dat iets wel of niet gebeurt.

Dat is waarvoor we werken en waaraan we denken. Wanneer we een wens niet in werkelijkheid kunnen vervullen, realiseren we haar ten minste in onze fantasie. De religieuze en filosofische systemen van alle volkeren uit alle tijden zijn hiervoor het beste bewijs. Het idee van de onstretfelijkheid, ook in filosofische vorm, is niets anders dan een wens, waarvoor de filosofie slechts de fagade is. Zo is ook Gretchens lied slechts de uiterlijke vorm, een vriendelijke schuiter, die haar verdriet verhuult. *De droom stelt haar wens als verward voor. Freud zegt dat iedere droom de vervulling van een onderdrukte wens betekent.*

Als we nu ons voorbeeld verder onderzoeken, dan zien we dat Faust in de droom door de koning wordt vervangen. Er heeft een transformatie plaatsgevonden. Faust is de verre koning uit verwo-

gen tijden geworden; Fausts persoonlijkheid, die sterk met geweld is geladen, is door een neutrale, legendarische figuur vervangen. De koning is een analogie-associatie, een *symbol* voor Faust, zoals de 'geliefde' dat voor Gretchen is. We kunnen ons afvragen wat het doel van deze transformatie is, waarom Gretchen als het ware indirect over haar gedachte droomt, waarom ze deze niet duidelijk en ondubbelzinnig kan samenwaiten. Deze vraag is gemakkelijk te beantwoorden: Gretchens treurigheid bevat een gedachte waarbij ze niet wil stilsaan, want deze is te pijnlijk. Haar twijfel aan Fausts trouw wordt verdrongen en onderdrukt. Hij verschijnt weer in de vorm van een droevig verhaal, dat – hoewel dit haar wens realiseert – niet door aangename gevoelens begeleid wordt. Freud zegt dat de wensen die de droomgedachten vormen, nooit die wensen zijn die men tegenover zichzelf openlijk toegeeft, maar die welke wegens hun pijnlijke karakter onderdrukt worden. Aangezien ze in waakoestand uitgesloten zijn van de bewuste reflectie, duiken ze indirect in dromen op.

Deze redenering is volstrekt niet verbaazingwekkend wanneer we bijvoorbeeld naar levensbeschrijvingen van heiligen kijken. We kunnen gemakkelijk de gevoelens begrijpen die de heilige Catharina van Siena onderdrukt, maar die indirect weer opdoeken in haar visioen van haar hemelse huwelijk. Hetzelfde geldt voor de wensen die zich min of meer symbolisch in de visioenen en beproevingen van de heiligen openbaren. Zoals we weten, bestaat tussen de somnambule bewustzijnsstoestand van een hystericus en de normale droom een even gering onderscheid als tussen het intellectuele leven van een hystericus en dat van een normaal mens.

Wanneer we iemand vragen waarom hij die of die droom heeft gehad, en welke geheime gedachten daarin worden uitgedrukt, dan kan hij ons daar natuurlijk geen antwoord op geven. Hij zal zeggen dat hij op de avond tevoren te veel heeft gegeten, dat hij op zijn rug heeft gelapen, dat hij dit of dat de vorige dag gezien of gehoord heeft – kortom: alles wat we in talloze wetenschappelijke publicaties over dromen kunnen lezen. Wat betreft de droomgedachte: deze kent hij niet en kan hij ook niet kennen, want volgens Freud is de gedachte verdrongen omdat deze te onaangenaam is. Wanneer iemand ons dus plechtig vertelt dat hij in zijn eigen dromen nooit iets heeft gevonden van datgene waar Freud over

sprekt, dan kunnen we niet nalaten te glimlachen, want de betroukkene heeft geprobeerd iets te zien wat hij onmogelijk rechtstreeks kan zien. De droom vormt het verdrongen complex om te verhinderen dat het wordt herkend. Door Fauss in de koning van Thule te veranderen, maakt Gretchen de situatie onschuldig. Freud noemt dit mechanisme, dat de onderdrukke gedachte vermindert zich openlijk te tonen, de *censoer*. De censuur is niets anders dan de weersstand die ons er ook overdag van weethoudt een bepaalde gedachte tot het einde toe door te denken. De censuur laat een gedachte pas dan passeren, wanneer hij zó gevormd is, dat de dromer hem niet kan herkennen. Wanneer we proberen de droom te laten zien welk idee er achter de droom steekt, dan zal hij tegenover ons dezelfde weersstand vertonen als tegenover het verdrongen complex.

We kunnen nu een reeks belangrijke vragen stellen. Allereerst: wat moeten we doen om achter de façade, in het binnense van het huis te komen; dat wil zeggen, hoe komen we van de manifeste inhoud tot het werkelijke, geheime idee dat achter steekt?

Laten we tot ons voorbeeld terugkeren, en veronderstellen dat Gretchen een hysterische patiënte is, die mij wegens een onzangername droom wil consulteren. Ik wil bovendien veronderstellen dat ik niets over haar weet. In dat geval zal ik mijn tijd niet verspillen met haar rechtstreeks te onderwerpen, want gewoonlijk kunnen dergelijke geheime zorgen niet worden blootgelegd zonder de hevigste weersstand op te roepen. Ik zal daarentegen proberen daarmee uit te voeren wat ik het 'associatie-experiment'³ heb genoemd, en dit zal mij haar hele liefdesaffaire (haar geheime zwangerschap enzovoort) onthullen. De conclusie zou gemakkelijk getrokken kunnen worden, en ik zou haar zonder aarzelen de droomgedachte kunnen laten zien. Maar we kunnen ook voorzichtigter te werk gaan.

Ik zou haar bijvoorbeeld kunnen vragen: 'Wie is niet zo trouw als de koning van Thule, of wie zou dat eigenlijk moeten zijn?' Deze vraag zou al heel snel de situatie verduidelijken. In ongecompliceerde gevallen als deze beperkt de interpretatie of analyse van een droom zich tot een paar eenvoudige vragen.

Hier volgt een voorbeeld van zo'n geval. Het gaat om een man van wie ik niets weet, behalve dat hij in de koloniën woont, en dat

hij op dit moment toevalling met verlof in Europa is. Tijdens één van onze gesprekken vertelde hij een droom die diepe indruk op hem had gemaakt. Twee jaar geleden had hij gedroomd dat hij *zich op een woeste, verlaten plek bevond. Op een rots zag hij een in het zwart geklede man staan, die zijn gezicht met beide handen bedekte. Plotseling liep deze man naar een afgrond toe. Er verscheen een vrouw, eveneens in het zwart gekleed, en deze probeerde hem tegen te houden. Hij sloot zich in de afgrond, en stierde de vrouw met zich mee.* – De dromer ontwaakte met een schreeuw van angst.

De vraag: 'Wie was de man die zich in een gevaarlijke situatie begaf, en een vrouw in het verdert storte?' tiep hevige emoties bij de dromer op, want die man was hijzelf. Twee jaar geleden had hij een onderzoekingstocht door een rotsachtig, verlaten gebied ondernomen. Zijn expeditie werd meedogenloos door de wilde inwoners van deze streek achtervolgd en 's nachts aangevallen, zodat een aantal deelnemers om het leven kwam. Hij had deze uiterst gevaarlijke reis ondernomen, omdat *het leven destijds geen zin meer had*. Het gevoel waarmee hij dit avontuur begon, was dat hij *het noodlot verzocht*. En de oorzaak van zijn vertwijfeling? Gedurende een aantal jaren had hij alleen gewoond, in een land met een zeer gevaarlijk klimaat. Tijdens een verlof in Europa, tweeëneenhalf jaar geleden maakte hij kennis met een jonge vrouw. Ze werden verliefd op elkaar, en de jonge vrouw wilde met hem trouwen. Hij wist echter dat hij naar het moordende klimaat van de tropen moest terugkeren. Hij wilde geen vrouw daarnaartoe meenemen en haar tot een vrijwel zekere dood veroordelen. Na een lange innerlijke strijd, die hem tot diepe vertwijfeling bracht, verbrak hij daarom zijn verhooving. In deze gemoedstoestand begon hij zijn gevaarlijke reis. De analyse van de droom is met deze vaststelling nog niet ten einde, want de wensvervulling is nog niet evident. Maar aangezien ik deze droom alleen citeer om de ontdekking van het complex dat daaraan ten grondslag ligt te tonen, is de verdere voortzetting van de analyse voor ons van geen belang.

In dit geval was de dromer een open en moedige man. Een beetje minder openheid of een gevoel van verlegenheid of wantrouwen tegenover mij, en hij zou het complex niet hebben toegegeven. Er zijn zelfs mensen die me plechtig zouden verzetken dat de droom

geen enkele betekenis had, en dat mijn vragen er volstrekt naast zaten. In dergelijke gevallen is de weersand te groot, en het complex kan niet uit de diepte rechtstreeks naar het bewustzijn worden gebracht. Gewoonlijk is de weersand zó sterk, dat een directe onderzaging, tenzij deze door een zeer ervaren analyticus wordt uitgevoerd, zonder resultaat blijft. Met de ontdekking van de 'psychoanalytische methode' heeft Freud ons een waardevol instrument in handen gegeven voor de oplossing of de behandeling van de taaisse weersanden.

Deze methode wordt als volgt uitgevoerd: Men kiest een opvallend deel van de droom, en vraagt dan de betrokkene naar de associaties die ermee verbonden zijn. Hij of zij wordt aangemoedigd openlijk te zeggen wat hem of haar bij dit droomgedeelte te binnen schiet, waarbij elke kritiek zoveel mogelijk wordt uitgeschaakeld. Kritiek is niets anders dan censuur; het is de weersand tegen het complex, en is geneigd het belangrijkste te onderdrukken.

De betrokkene moet daarom absoluut alles zeggen wat hem invalt, zonder te letten op wat het is. Dat is in het begin altijd moeilijk, vooral bij een introspectieve onderraging; waarbij de opmerzaamheid niet zo ver onderdrukt kan worden dat de remmende werking van de censuur wordt uitgeschakeld. Waar tegenover zichzelf heeft men de sterkste weersanden. Het volgende geval toont het verloop van de analyse bij zeer sterke weersanden.

Een man, wiens innerlijke leven ik niet kende, vertelde me de volgende droom: *Ik bevond me in een kleine kamer, en zat aan een tafel naast paus Pius X, die veel mooiere gelaststreken had dan in werkelijkheid. Dat verbaasde me. Naast deze kamer zag ik een grote ruimte. Er stond een prachtig gedeelte tafel, en er waren vele dames in avondkleding. Plotseling voelde ik de behoefte te winnen, en ik verliet het vertrek. Bij mijn terugkeer herhaalde zich deze behoefte; ik ging weer naar buiten, en zo ging het nog een paar keer. Uiteindelijk ontwaakte ik, met dezelfde aanfrang.*

De dromer, een zeer intelligent en ontwikkeld man, verklaarde voor zichzelf natuurlijk dat de droom door pikkeits van de urineblaas werd veroorzaakt. Inderdaad worden dit soort dromen alrijd zo verklaard.

Hij bestreed nadrukkelijk het bestaan van componenten met een grote individuele betekenis in deze droom. Het klopte dat de

afgafde van de droom niet erg doorzichtig was, en ik kon niet weten wat daarachter zat. Mijn eerste conclusie was dat de dromer een sterke weerstand had, omdat hij zoveel energie besteedde aan de bewering dat de droom zonder betekenis was.

Daarom waagde ik het niet de indikerer vraag te stellen: 'Waarom heeft u zich met de paus vergeleken?' Ik vroeg hem alleen naar zijn associaties met 'paus'. De analyse verliep nu als volgt:

Paus: 'De paus leeft heerlijk in deze wereld...' (een bekend studentensjiek). Men moet weten dat deze man eenendertig jaar oud en ongehuwd was.

Naast de paus zitten: 'Precies zo zat ik maar een sjiek van een mohammedaanse sekte, wicns gasi ik was in Arabië. De sjiek is een soort paus.'

De paus leeft celibatair, de moslim polygaam. De drooingedachte lijkt duidelijk: 'Ik ben vrijgezel zoals de paus, maar ik zou graag veel vrouwen hebben zoals de moslim.' Ik zei niets over deze vermoedens.

De kamer en de zaal met de gedekte tafel: 'Dat zijn vertrekken in het huis van mijn neef, waar ik veertien dagen geleden aan een groot banket heb deelgenomen.'

De dames in arondjapon: 'Bij dit banket waren ook dames aanwezig, de dochters van mijn neef, meisjes op huwbare leeftijd.'

Hier stopte hij, hij had verder geen associaties. Het optreden van dit als 'gedachtenslop' bekende fenomeen veroorlooft altijd de conclusie dat men op een associatie is gestoten die sterke weerstand wekt. Ik vroeg:

'En deze jonge meisjes?' 'Ach, niets, onlangs was één van hen in F. Ze logeerde een tijdje bij ons. Toen ze vertrok, heb ik haar samen met mijn zusser naar de trein gebracht.'

Weet een haar. Ik hielp hem verder door te vragen, 'Wat gebeurde er toen?' 'Ach, ik dacht net (deze gedachte was kennelijk door de censor onderdrukt), dat ik iets tegen mijn zusser heb gezegd waarover we moesten lachen, maar ik ben helemaal vergeten wat dat was.'

Ondanks zijn serieuze pogingen zich te herinneren wat hij destijds had gezegd, lukte dat eerst niet. Het gaat hier om een heel normaal geval van vergeten, dat door remming wordt veroorzaakt.

Plotseling betimmerde hij zich: 'Op weg naar het station ontmoeten we een man die ons groette, en die ik meende te kennen. Later vroeg ik mijn zusster: 'Was dat die man die zich voor onze nicht interesseert?'

Het nichtje is thans met deze man verloofd, en ik moet hieraan toevoegen dat de familie van de neef zeer welgesteld was, en dat de dromer zich ook voor het meisje interesseerde, maar te laat was gekomen.

Het banket in het huis van zijn neef: 'Ik moet binnenkort naar de bruiloft van twee van mijn vrienden.'

Het gezicht van de paus: 'De neus was bijzonder welgevormd, en een beetje spits.'

'Wie heeft er zo 'n neus?' (lachend): 'Een jonge vrouw, in wie ik op dit moment erg geïnteresseerd ben.'

'Viel er nog iets anders op aan het gezicht van de paus?' 'Ja, zijn mond. Het was een zeer welgevormde mond. (Lachend) Een ander jong meisje, dat me ook heel erg bevalt, heeft precies zo 'n mond.'

Dit materiaal is voldoende om een groot deel van de droom te verklaren. De 'paus' is een goed voorbeeld voor dargene wat Freud een 'verdikting' zou noemen. In eerste instantie symboliseert hij de dromer (vrijgezellevens), en ten tweede is hij een transformatie van de polygame sjeik. Bovendien is hij degene die tijdens een diner naast de dromer zit, dat wil zeggen één, of liever twee vrouwen – de twee vrouwen waarin de dromer geïnteresseerd is.

Maar hoe komt het dat dat materiaal geassocieerd wordt met de behoefte om te urineren? Om een antwoord op deze vraag te vinden, formuleerde ik de situatie als volgt: 'U nam aan een trouwpartij deel, en bevond zich in het gezelschap van een jongedame, toen u de behoefte woelde om te urineren?' 'Ja, dat is in werkelijkheid ook eens gebeurd. Het was zeer onaangenaam. Toen ik ongeveer elf jaar was, was ik voor het huwelijk van een familielid uitgenodigd. In de kerk zat ik naast een meisje, dat even oud was als ik. De ceremonie duurde tamelijk lang, en ik merkte dat ik moest urineren. Maar ik onderdrukte deze aandrang tot het te laat was. Ik maakte mijn broek nat.'

De associatie van een huwelijk met de wens om te urineren dateert vanaf dit voorval. Ik wil deze analyse, die hier nog niet ten einde is, niet voortzetten, want anders wordt dit artikel te lang. Wat ik

beschreven heb, is echter voldoende om de techniek, de werkwijze van de analyse te laten zien. Het is duidelijk onmogelijk om de lezer een kort overzicht van al deze nieuwe gezichtspunten te geven. De psychoanalytische methode betekent een aanzienlijke hulp, niet alleen bij het begrijpen van dromen, maar ook bij het begrijpen van hysterie en van de meeste belangrijke gescsziekten in het algemeen. Deze methode, die overal wordt toegepast, heeft al een aanzienlijke hoewetheid vakliteratuur in het Duitstalige gebied opgeleverd. Ik ben ervan overtuigd dat het bestuderen van deze methode uiterst belangrijk is, niet alleen voor psychiaters en neurologen, maar ook voor psychologen. De volgende boeken zijn aan te bevelen: voor de normale psychologie: Freud, *Die Traumdeutung*, en *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. Voor de neurosen: Breuer en Freud, *Studien über Hysterie*; Freud, *Bruchstück einer Hysterie-Analyse*. Voor de psychosen: Jung, *Ueber die Psychologie der Dementia praecox*. De geschriften van Maeder in de *Archives de psychologie* geven eveneens een uitstekende samenvatting van Freuds idecten.

2 *Dromen en getallensymboliek*

De getallensymboliek, waarmee de filosofische fantasie uit vroeger eeuwen zich sterk bezighield, heeft door het analytische onderzoek van Freud en zijn school weer nieuwe belangstelling gekregen. Het gaat nu echter niet meer om bewuste speculaties over getallensymbolische samenhangen, maar om de onbewuste wortels die we in het materiaal van de getalendromen blootleggen. Principieel nieuwe zaken op dit terrein zullen na de uiteenzettingen van Freud, Adler en Stekel nauwelijks meer naar voren gebracht kunnen worden. We moeten ons ernee tevredenstellen onze kennis te veruimen door parallelle gevallen te beschrijven. In mijn praktijk heb ik een paar zulke gevallen kunnen bestuderen, die wellicht ook van algemeen belang zijn.

De eerste drie voorbeelden zijn afkomstig van een gehuwde man van midden derentig. Zijn actuele conflict is een buitenechtelijke erotische relatie. Het gedeelte van de droom waarvan ik het symbolische getal ontleen, luidt (sterk ingekort): *De dromer zit in een tram, en laat de conducteur zijn abonnementskaart zien. De conducteur maakt een opmerking over het hoge nummer van het abonnement. Dat is 2477.*

De analyse van de droom brengt een enigszins onelegante natekenen van de *kosten van de liefdesrelatie* naar voren, iets wat de genereuze aard van de dromer vreemd is. Het onbewuste gebruikt dit als weersstand tegen de relatie. De mees voor de hand liggende interpretatie zou zijn dat dit getal een financiële betekenis en herkomst heeft. Een berekening bij benadering van de kosten tot nu toe van de verbouding levert een bedrag op dat inderdaad dicht bij de 2477 frank ligt. Een zorgvuldiger berekening echter geeft als uitkomst 2387 frank, een getal dat slechts ten naaste bij met 2477 verzaald zou kunnen worden. Ik liet nu het getal over aan de vrije associaties van de apitient. Het valt hem op dat in de droom het getal gesplitst gelezen wordt, namelijk 24 - 77. Wellicht is het een telefoonnummer. Dit vermoeden blijkt onjuist. Daarna volgt de inval dat het een *som* van bepaalde getallen is. Op dat moment

herinnert de patiënt zich iets wat hij me al eerder heeft verteld, namelijk dat hij de 100ste verjaardag van zijn moeder en zichzelf heeft gevierd – zijn moeder werd 65 en hijzelf 35 (hun verjaardagen vallen op dezelfde dag). Op deze manier kwam de patiënt tot de volgende associaties:

hijzelf is geboren	op 26 februari	26. II
zijn vriendin	op 28 augustus	28. VIII
zij vrouw	op 1 maart	1. III
zijn moeder (zijn vader is reeds lang overleden)	op 26 februari	26. II
zijn twee kinderen	op 29 april	29. IV
	op 13 juli	13. VII
de patiënt is geboren	in februari 75	II. 75
zijn vriendin	in augustus 85	VIII. 85

Hijzelf is nu 36 jaar, zijn vriendin 25. Als we deze invulsreeks in gewone cijfers schrijven, dan krijgen we de volgende berekening:

26. II =	262
28. VIII =	288
1. III =	13
cnz.	262
	294
	137
	275
	885
	36
	25
 totaal	 2477

Uit deze reeks, die ook al zijn gezinsleden bevat, volgt het getal 2477. Deze opbouw leidt tot een diepere betekenisstap van de droom: de patiënt is heel sterk aan zijn gezin gebonden, maar anderzijds zeer verliefd op zijn vriendin. Dat veroorzaakt ernstige conflicten. Details van het uiterlijk van de 'conductor' (die ik hier kortheidsshalve weglaat) brengen hem op de analyticus, van wie de

patiënt een scherpe controle van, en een toezicht op zijn afhankelijk en gebonden situatie vrees, maar ook wens.

De droom die kort hierop volgt, luidt (weer sterk ingekort):

De analyticus vraagt de patiënt wat hij eigenlijk bij zijn vriendin doet. Hierop antwoordt de patiënt dat hij daar gaat, en wel steeds op een heel hoog nummer, namelijk op 152. De analyticus merkt hierop op: 'U wordt toch wel verschrikkelijk bedrogen.'

Uit de analyse blijkt weer een verdrongen neiging om de kosten van de verbodding te berekenen. Het maandelijks hiervoor uitgegeven bedrag ligt namelijk rond de 152 frank; het schommelt tussen de 148 en 158 frank. De opmerking dat hij bedrogen wordt, zinspeelt op het uitgangspunt van de moeilijkheden tussen de patiënt en zijn vriendin. Zij beweert dat hij haar ontmaagd heeft; hij is er daarentegen vast van overtuigd dat zij geen maagd meer was, en dat ze zich door een ander heeft laten ontmaagden in de tijd dat hij nog naar haar gunsten dong en zij hem nog afwees. Het woord 'nummer' leidt tot de associaties: 'handboeknummer', 'kalbernummer'. Dit brengt hem op het feit dat hij tijdens de eerste coltus een aanzienlijke opening constateerde, in plaats van de verwachte weerstrand van het maagdevlies. Dat is voor hem het bewijsstuk van het bedrog. Het onbewuste gebruikt deze aanwezigheid nauwelijks als een zeer effectief middel tot weerstrand tegen de relatie. Het getal 152 bleek bij verdere analyse niets meer op te leveren. Maar het woord 'nummer' brengt hem bij een volgende gelegenheid tot de eigenlijk voor de hand liggende inval 'huisnummer'. Daarna volgde deze reeks associaties: Toen hij deze vrouw leerde kennen, woonde ze in de X-straat nummer 17, later in de Y-straat nummer 129, en daarna in de Z-straat nummer 48.

Hier moende de patiënt dat hij 152 blijikbaar al lang gepasseerd was, want het totaal van deze nummers was 194. Toen viel hem in dat de vrouw vanuit de Z-straat om bepaalde redenen op zijn aandrang was verhuisd. De som moest dus zijn $194 - 48 = 146$. Thans woont ze in de A-straat nummer 6, dus $146 + 6 = 152$.

Tijdens het verdere verloop van de analyse kwam de volgende droom: *Hij krijgt van de analyticus een rekening, waarin deze hem (wegens te late betaling) 1 frank rente berekent over een bedrag van 315 frank gedurende de periode van 3 tot 29 september.*

In dit verwijt aan de analyticus van kleinzieligheid en hebzucht

zij een sterke onbewuste jaloezie van de patiënt verborgen, zoals uit de analyse bleek. Er zijn een aantal dingen in het leven van de analyticus die de jaloezie van de patiënt kunnen wekken. De laatste tijd was er vooral *één* ding dat indruk had gemaakt: zijn arts had gezinsuitbreiding gekregen. De verstoorde relatie tussen de patiënt en zijn vrouw staat in diens eigen gezin helaas deze verwachting niet toe. Er bestaat daarom een reden tot jaloezie en tot het vergelijk van de verschillende situaties.

De analyse van 315 begint zoals de vorige keer met een splitsing in 3 - 1 - 5. Bij 3 valt de patiënt in, dat zijn arts 3 kinderen heeft, en daar is er onlangs 1 bijgekomen. Hijzelf zou 5 kinderen hebben gehad wanneer ze allemaal in leven waren gebleven. Nu echter heeft hij 3 - 1 = 2 levende kinderen, want 3 waren weliswaar vol-dragen baby's, maar werden dood geboren. Maar met deze associaties is de getallensymboliek van de droom nog lang niet uitgeput.

De patiënt merkt op dat de tijdsruimte van 3 - 29 (september) 26 dagen omvat. Zijn volgende gedachte is om dit en de andere gevallen van zijn droom bij elkaar op te tellen, namelijk:

$$\begin{array}{r} 26 \\ 315 \\ \hline 342 \end{array}$$

Met 342 voert hij dezelfde bewerking uit als met 315; hij splist het in 3 - 4 - 2. Eerst heette het dat zijn arts 3 kinderen had, nog 1 erbij kreeg, en de patiënt zelf had er 5. De betekenis is nu: de arts had 3 kinderen, en thans 4; de patiënt heeft er slechts 2. Hij merkt hierbij op dat dit tweede getal (342) klinkt als een correctie op de wensvervulling (315).

De patiënt, die zonder mijn hulp geheel alleen deze uitleg heeft gevonden, verklaarde zich hiermee tevreden. Zijn arts was dat overigens nog niet, want met bovenstaande onthullingen leken de rijke determinatiemogelijkheden van deze onbewuste schepingen nog niet uitgeput. In verband met het getal 5 had de patiënt namelijk zorgvuldig opgemerkt, dat van de 3 doodgeboren kinderen er 1 in de negende maand en 2 in de zevende maand waren geboren. Hij

weers er ook op dat zijn vrouw nog twee miskramen had gehad, één in de vijfde week, de andere in de zevende. Tellen we deze getallen op, dan krijgen we de determinatie van het getal 26, namelijk:

kind van	7 maanden
kind van	7 maanden
kind van	<u>9 maanden</u>
	23 maanden
2 miskramen (5 + 7 weken)	<u>3 maanden</u>
	26 maanden

Het lijkt alsof het getal 26 door de *verloren zwangerschapsmaanden* gedeterminerd is. In de droom betekent deze tijd (26 dagen) een *achterstand*, waarvoor de patiënt 1 frank rente berekend wordt. Door de verkeerd afgelopen zwangerschappen heeft hij inderdaad een achterstand opgelopen, want zijn arts is in de tijd dat de patiënt hem kent, met 1 kind op hem wóórgelkomen. 1 frank zou 1 kind kunnen betekenen. We zagen boven de neiging van de patiënt om al zijn kinderen, ook de dode, bij elkaar op te tellen om zijn tvaal te overtreffen. De gedachte dat zijn arts hem met nog 1 kind heeft ingehaald, zou gemakkelijk de determinatie van 1 dieper kunnen beïnvloeden. We zullen daarom de bovengenoemde neiging van de patiënt nog wat verder uitdiepen, en zijn getalenspel voortzetten door bij het getal 26 ook de twee gestlagde zwangerschappen op te tellen: $26 + 18 = 44$.

Zetten we nu ook nog zijn neiging voort om getallen te splitsen in enkele getallen, dan krijgen we $2 + 6$ en $4 + 4$, twee getalengroepen die slechts één ding gemeenschappelijk hebben: tel je ze bij elkaar op, dan krijg je 8. Ik moet hierbij opmerken dat deze getallen geheel zijn opgebouwd uit de zwangerschapsmaanden die de patiënt aangeeft. Vergelijken we hiernee de getalengroepen waarin verwezen wordt naar de voortplantingsprakties van de arts, namelijk 315 en 342, dan moeten we opmerken dat de som van hun afzonderlijke cijfers ook een gelijk getal oplevert, namelijk $9 \cdot 9 - 8 = 1$. Het lijkt of ook hier de gedachte wordt voortgezet van het verschil van 1. Zoals de patiënt boven opmerkte, leek 315

een wensvervulling. 342 daarentegen een correctie te zijn. Als we onze fantasie hiermee laten spelen, dan ontdekken we het volgende verschil tussen beide getallen:

$$3 \times 1 \times 5 = 15 \quad 3 \times 4 \times 2 = 24 \quad 24 - 15 = 9$$

Ook hier stuiten we weer op het betekenisvolle getal 9, dat heel goed past bij deze zwangerschaps- en geboorteberekeningen.

De grenzen waar het zuivere spel begint, zijn moeilijk te trekken – noodzakelijkerwijs, want het onbewuste product is de schepping van de spelende fantasie – die psychische instantie, van waaruit ook het *spel* ontstaat. De exacte geest voelt weerzin een spel te volgen dat zich aan alle kanten in het ongrijpbare verliest. Maar we moeten niet vertieten dat de menselijke geest zich duizenden jaren lang juist met dit spel heeft geamuseerd. Het zou daarom geen wonder zijn wanneer neigingen die tot dit historische verleden behoren, weer in de droom gehoor afdwingen. Ook in het dagelijkse leven beschikt de dromer over soortgelijke neigingen tot getalenspelletjes, zoals het bovengemelde feit van de vering van de honderdste verjaardag laat zien.

De aanwezigheid van deze neiging bij de dromer is daarom boven alle twijfel verheven. Voor de afzonderlijke manieren van onbewuste determinatie ontbreken per geval de exacte bewijzen – alleen de som van onze ervaringen kan de juistheid van de afzonderlijke ontdekkingen ondersteunen. Bij het onderzoek op het gebied van de vrij schepende fantasie zijn we zoals bijna netergens anders op de brede ervaring aangewezen. Hoewel deze ons tot een hoge mate van bescheidenheid dwingt wat betreft de zekerheid van afzonderlijke conclusies, betekent dat echter geenszins dat ervaringen en belevingen verzwegen moeten worden, alleen maar uit vrees voor onwetenschappelijk uitmaken te worden. Men behoeft volstrekt niet mee te doen met de 'bijgeloof-fobie' van de moderne geest, want dat is één van de middelen om de geheimen van het onbewuste te versluieren.

Het is bijzonder interessant te zien hoe de problemen van de patient zich in het onbewuste van zijn vrouw spiegelen. Zijn vrouw droomde het volgende – en dit is de hele droom – : *Lakas 137'*. De analyse van het getal geeft het volgende: bij de 1 valt de droomster in dat de arts 1 kind heeft gekregen. Hij had er eens 3. Zichzelf zou, als al haar kinderen in leven waren gebleven, er 7 gehad

hebben; nu heeft ze er slechts 3 - 1 = 2. Ze wenst echter 1 + 3 + 7 = 11 kinderen. Dat wil zeggen 11 betekent een tweeling, en dan zou ze het kindertal van de arts hebben getenaard. Haar moeder had een *tweeling*. De hoop om van haar man een kind te krijgen is zeer precieus, wat haar onbewuste al sinds lang op de gedachte van een tweede huwelijk heeft gebacht.

In haar fantasieën kwam ze trop dat ze met 44 jaar 'klaar' zou zijn, dat wil zeggen in de overgang. Ze is nu 33, dus over 11 jaar is deze 44 jaar bereikt. Dit getal is van belang; aangezien haar vader op zijn 44ste is overleden. Haar fantasie over deze 44 jaar bevat dus de gedachte aan de dood van haar vader. Deze nadruk op de vaderdood komt overeen met verdrongen fantasieën over de dood van haar echtgenoot, die als hindernis terzijde geschoven moest worden.

Op dit moment komt nu, ter oplossing van het conflict, het materiaal bij 'Lucas 137' naar voren. De droomster is, wat uitdrukkelijk gesteld moet worden, geenszins bijbelvast; ze heeft zelfs sinds onheuglijke tijden de bijbel niet meer gelezen, want ze is volstrekt niet religieus. Het zou daarom uitzichtloos zijn om associaties op dit terrein te verwachten. De bijbelkennis van de droomster is zelfs zo gering, dat ze niet eens wist dat het citaat 'Lucas 137' alleen maar betrekking kan hebben op het *Lucas-ewangelie*. Toen ze het Nieuwe Testament oploeg, kwam ze bij de *Handelingen* terecht. Aangezien hoofdstuk 1 slechts 26 verzen heeft, en niet 37, nam ze vers 7. Daar staat: '*Het is niet nu zaak de tijden of gelogenheden te weten waarover de Vader de beschikking aan Zich gehouden heeft...*' Kijken we nu echter bij *Lucas 1:37*, dan vinden we daar de *erkenning aan Maria* (vers 35): 'De heilige Geest zal over u komen en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen; daarom zal ook het heilige, dat verwekt wordt, Zoon Gods genoemd worden, 36. En zie, Elisabeth, uw verwante, is eveneens zwanger van een zoon in haar oudertom en dit is reeds de zede maand voor haar, die onvruchtbaar heette. 37. *Want geen ding zal bij God onmogelijk zijn.*'

De consequente voortzetting van de analyse van Lucas 137 vereist ook het nalezen van Lucas 13:7. Daar staat (vers 6): 'Iemand bezat een vijgeboom, die in zijn wijngaard was geplant, en hij kwam om vrucht daarvan te zoeken en vond er geen. 7. En hij zeide